

TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜ VE TURİZM SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ PROJEKSİYONLAR

Ümit R. ALGAN*

ABSTRACT

In this paper we measure the contribution and importance of Turkish Tourism Sector to the National Economy. The study also covers the projections of tourism aggregations for the 1987-1990 period.

The study consists of two sections. In the first section economic importance of tourism movements in Turkey is examined. In the second section the projections of tourism sector is analyzed.

Bu çalışmada, Türkiye'de turizm sektörü genel hatlarıyla incelenmiş (1976-1986) ve turizm sektörü ile ilgili turistik talep projeksiyonlarından da yararlanılarak 1987-1990 dönemine ait turist sayıları, turizm gelirleri, turizm giderleri ve turizm yatırımları tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma esa olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, turizm sektörünün milli ekonomi içindeki yeri, milli gelir ve toplam döviz gelirlerimiz dikkate alınarak incelenmekte, ikinci bölümde ise turizm sektörüyle ilgili projeksiyonlara yer verilmektedir.

GİRİŞ

Turizm sektörü, dünya dış ticareti içinde parasal değer olarak petrolden sonra ikinci sırada yer almayı başaran bir sektör özelliğine sahiptir. Dolayısıyla tüm dünya ülkeleri bu sektörün imkanlarından yararlanmaya çalışmaktadırlar. Türkiye'de de turizm sektörünün önemi, daha Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarında anlaşılmiş olmasına rağmen, bu sektörden yeterli ölçüde yararlanıldığını söylemek oldukça zordur.

Turizm sektörü milli gelire, ödemeler dengesine, milli paranın değerine olan olumlu katkısı ile ekonomide yaratmış olduğu çarpan etkisine bağlı canlılıktan dolayı, ülkeler açısından önemli bir yere sahiptir.

1980'li yıllara gelinceye kadar turizm sektöründen yeterli ölçüde yararlanma konusunda başarı gösterilememiş olan ülkemizde, 1980 sonrası ülke ekonomisinde kaydedilen olumlu gelişmelere paralel olarak bu sektöre yönelik ilgide bir canlanmanın olduğu gözlenmektedir. Ancak, varolan turizm potansiyeli dikkate alındığında, bu canlanmanın potansiyeli değerlendirme de tam başarılı olduğu söylenemez.

Belirtilen durumda dikkate alınarak bu çalışmada, 1976-1986 döneminde turizm sektörünün ülke ekonomisi içindeki yeri analiz edilmekte ve turistik talep projeksiyon teknikleri yardımı ile 1987-1990 dönemi için sektörün gelişiminin sayısal olarak değerlendirilmesine çalışılmaktadır.

I. TÜRKİYE'DE TURİZM HAREKETLERİ

Günümüzde ülkelerin önemli gelir kaynağını oluşturan turizm hareketlerinden ülkemizin de pay almaya çalıştığı bir gerçektir. Ancak, ülke ekonomisi üzerinde dolaylı ve dolaysız olarak önemli etkileri olan turizmden, Türkiye yeterli ölçüde pay alma konusunda başarılı olamamıştır. 1975-80 döneminde, dünya konjonktüründe ortaya çıkan olumsuz gelişmeler, ülke içinde yaşanan olağanüstü ekonomik ve siyasal koşullar, diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de bir gerilemeye yol açmıştır. Ancak, 1980 yılını takip eden yıllarda Türkiye ekonomisinde kaydedilen olumlu gelişmeler, turizm sektöründede bir canlanmaya neden olmuştur.

I.1. Türkiye'ye Gelen Turist Sayısındaki Gelişmeler

1975 yılında ülkemize gelen turist sayısı 1541 bin kişi iken, 1987 yılının ilk 9 ayında bu sayı 2162 bine ulaşmıştır. Tablo I'den de izlenebileceği gibi 1976-1980 yılları arasında turist sayısında sürekli olarak bir azalma olmuş, 1980 sonrasında ise 1982 ve 1985 yılları dışında sürekli olarak artış göstermiştir.

TABLO 1.
Yıllara Göre Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı
(1976-1986)
(Milyon Kişi)

YILLAR	Turist Sayısı
1976	1.676
1977	1.661
1978	1.644
1979	1.524
1980	1.288
1981	1.405
1982	1.392
1983	1.625
1984	2.117
1985	2.615
1986	2.391

Kaynak : WB, turkey : Industrialization and Trade Strategy,
(Washington : WB Publication Unit), 1982, s.338.
İ.T.O., Ekonomik Rapor, (İstanbul : İ.T.O. Yayınları,
yayın No. 1888-1), Kasım 1987, s.150.

I.2. Türkiye'de Turizm Gelirleri ve Milli Gelir ilişkisi

Türkiye'nin turizm gelirleri, 1976-86 döneminde 1982 yılı dışında sürekli olarak artmıştır. 1976-1980 döneminde ülkemize gelen turist sayısında bir azalma olmasına rağmen, turizm gelirlerimizdeki artış, büyük ölçüde turizm dövizinin resmi yollarla ülkeye girişinden kaynaklanmıştır (Çetin, 1981, s.181). Turizm gelirlerinin 1976-1986 yılları arasında göstermiş olduğu gelişimi Tablo 2'de olduğu gibidir.

Sözkonusu döneme ait turist başına turizm geliri verileri incelendiğinde, 1976 yılında 108 Dolar olan turizm gelirinin, 1980 yılında 254 dolara, 1986 yılında 508 dolara çıktığı görülmektedir. Ancak, ülkemizin turist başına elde etmiş olduğu gelirin sürekli olarak artış göstermesine rağmen, diğer Akdeniz ülkelerine göre oldukça düşük seviyelerde kaldığı anlaşılmaktadır.

Turizm gelirlerini milli gelir içindeki payına gelince, bu oran 1976 yılında %0.4, 1980 yılında %0.6 ve 1986 yılında ise %0.3 gibi oldukça düşü düzeydedir. Milli gelir içinde turizm gelirlerinin yapının düşük oluşu, ülkemizin turizmden yeterli ölçüde yararlanamadığının bir göstergesidir.

I.3. Toplam Döviz Gelirleri içinde Turizmin Yeri

Turizm gelirleri, ihracat, işçi dövizleri ve diğer mal ve hizmetlerin Türkiye'nin toplam döviz gelirleri içindeki payları incelendiğinde (Tablo 3), 1976-1986 döneminde ihracatın katkısı ortalama olarak %57 iken, aynı dönemde turizm gelirlerinin toplam döviz gelirlerine katkısı ortalama olarak %6.4 olmuştur. Geniş bir turizm potansiyeline sahip olan ülkemizin, toplam döviz gelirleri içinde turizmden elde ettiği payın diğer döviz gelirlerine kıyasla en son sıralarda yer alması bu kaynaktan yeterli ölçüde yararlanılmadığını göstermektedir. 1983 yılı sonrası toplam döviz gelirleri içinde, işçi dövizleri ve ihracat paylarının düşmesine karşılık, turizm gelirlerinin payında bir artışın sağlanmış olması, gelecek dönemler açısından tatminkar olmasa da ümit vericidir.

Dünya ticaretinde petrolden sonra ikinci sırada yer alan turizmin gelişiminde doğal ve tarihi çevre büyük bir role sahiptir. Ülkemiz bu açıdan oldukça avantajlı bir konumdadır. Bu avantajından etkin olarak yararlanma başarısını gösterdiği takdirde, toplam döviz gelirlerimiz içinde turizmin payı önemli bir yere gelebilecektir (Ata, 1985, s.133). Bu açıdan, toplam döviz gelirlerinin yaklaşık yarısını sağlayan ihracattaki teşviklerin, bacasız bir sanayi olan turizm sektöründe verilmesi ve buna süreklilik kazandırılması önem taşımaktadır. (Akaoğlu, 1966, s.14).

TABLO 2.
Turizm Geliri, Giderleri ve İhracatın
Yıllara Göre Gelişimi
(1976-1986)

Milyon \$						
YIL	Turizm Geliri (1)	(%) Değişme	İhracat (2)	(%) Değişme	Turizm Gideri (3)	(%) Değişme
1976	181	-	1960	-	208	-
1977	205	13.2	1753	-10.6	269	29.3
1978	230	12.2	2288	30.5	103	-61.7
1979	281	22.1	2261	- 1.2	95	- 7.7
1980	327	16.4	2910	28.7	115	21.0
1981	381	16.5	4703	61.6	103	-10.4
1983	411	11.1	5728	- 0.4	128	17.4
1984	840	104.4	7134	24.5	277	116.4
1985	1482	76.4	7958	11.6	324	17.0
1986	1215	-19.0	7457	- 6.3	312	- 3.7

Kaynak : D.İ.E. İstatistik Yıllıkları., (1978, 1981, 1985, 1987).

TABLO 3.
Gelir Çeşitlerine Göre Toplam Döviz Gelirleri
(1976-1986)

Milyon \$									
YIL	Turizm Gel.	%	İhracat Gel.	%	İşçi Döv.	%	Diğer Mal Hizmet.	%	TOPLAM
1976	181	5.4	1960	58.7	1024	30.6	176	5.3	3341
1977	205	6.5	1753	55.0	1027	32.2	201	6.3	3186
1978	230	5.9	2288	58.8	1021	26.3	350	9.0	3889
1979	281	5.8	2261	46.9	1757	36.4	526	10.9	4825
1980	327	5.7	2910	50.2	2121	36.6	437	7.5	5795
1981	381	4.5	4703	54.9	2549	29.7	936	10.9	8569
1982	370	3.7	5746	57.4	2236	22.3	1665	16.6	10017
1983	411	4.4	5728	61.4	1569	16.8	1621	17.4	9329
1984	840	7.2	7134	61.0	1901	16.3	1818	15.5	11693
1985	1482	11.2	7958	59.9	1782	13.4	2054	15.5	13276
1986	1215	9.6	7457	58.8	1718	13.5	2300	18.1	12690

Kaynak: D.İ.E. Yıllıkları., (1978, 1981, 1985, 1987), İTO, Ekonomik Rapor, Kasım 1987, s.150.

II. TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ PROJEKSİYONLAR

Turizm sektöründe gelecek dönemlerde turizm hareketine katılacak turistlerin kantitatif olarak isabetli bir şekilde tahmini, turizm palanlaması için gerekli şarttır. Çünkü, turistik yatırımların kalitatif ve kantitatif olarak yönünü belirlemede turizme katılanların sayısı oldukça önemlidir.

Bu amaçla turizm sektörüne ait bilgilerin tahmin edilmesinde zaman serileri analiz (Trend) yöntemi kullanılmıştır.

1976-86 dönem verilerinden hareket edilerek, 1990 yılına kadar turizm sektöründe, turizme katılanların sayısı, turizm gelir ve giderleri, turizm gelir ve giderlerinden hareketle net turizm gelir ve turizm yatırımları sayısal olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada 3 model denemesi yapılmış ve her modele ait bulgular tablolar halinde sunulmuş ve parametreler %5 anlamlılık düzeyinde test edilmişlerdir.

Üzerinde çalışılan modeller aşağıda olduğu gibidir.

A) $Y_i = a + bX_i$ (Doğrusal)

B) $Y_i = a + bX_i + cX_i^2$ (Parabolik)

C) $Y_i = a b^X$ (Longaritmik)

$(\ln Y_i = \ln a + x_i \ln b)$

Bu Modellerde ; Y = Bağımlı değişken (turist sayısı, turizm gelirleri, turizm giderleri, turizm yatırımları)

X = Bağımsız değişken (Zaman değişkeni 1976=1, 1977=2,...,1986=10)

a,b,c ise katsayıları göstermektedir.

Bu modellerden hareketle, her bir modele ait turist sayısı, turizm gelirleri, turizm giderleri, turizm yatırımları ve net turizm gelir projeksiyonları hesap edilmiştir.

Turist sayısı ile ilgili modeller ve 1987-90 yıllarına ait bulgular Tablo 4'de yer almaktadır. Turist sayıları ile ilgili model denemelerinde istatistiksel açıdan parabolik denklemin, daha anlamlı sonuçlar verdiği görülmüştür. Bu tahmine göre 1990 yılına gelindiğinde turist sayısınının 4639 (bin) olması beklenmelidir.

TABLO 4. Turist Sayısı
(1987-1990)

(1000 kişi)			
Tahmini Turist Sayısı			
Yıllar	A	B	C
1987	2256	3036	2165
1988	2339	3510	2253
1989	2421	4044	2345
1990	2504	4639	2441

A) $Y_i = 1260.8 + 82.8 x_i$ $R^2=0.41$
(225.0) (33.2) $s=347.944790$
(5.604) (2.497)** $DW=0.58$

*B) $Y_i = 2043.7 - 278.5x_i + 30.1x_i^2$ $R^2= 0.83$
(216.8) (83.0) (6.7) $s=197.363711$
(9.427) (-3.355) (4.493) $DW=1.81$

C) $\ln Y_i = 7.2 + 0.041x_i$ $R^2=0.36$
(0.124) (0.018) $s=0.19132559$
(58.065) (2.277) $DW=0.54$

** Tahmin fonksiyonlarında birinci parantez içindeki değerler kısmi standart hataları, koyu olanlar ise test değerlerini gösterirken, "s" tahminin standart hatasını belirtir.

Turizm gelir tahminlerine gelince, turizm gelir projeksiyonu için denenen 3 modelden, logaritmik denklemin gerçeği en fazla yansıttığı görülmüştür. Bu tahmine göre 1987-90 yılları arasında turizm gelirlerinin seyri şu şekilde olacaktır.

TABLO 5. Turizm Gelirleri
(1987-1990)

(Milyon S)

Yıllar	Tahmini Turist Sayısı		
	A	B	C
1987	1215.5	1693.7	1380.2
1988	1328.3	2045.4	1685.8
1989	1411.1	2433.8	2059.1
1990	1553.9	2858.9	2514.9

A) $Y_i = -138.5 + 112.83x_i$ $R^2=0.72$
(160.3) (23.6) $s=247.91160$
(-0.864) (4.781)** $DW=1.04$

*B) $Y_i = 338.98 - 107.55x_i + 18.37x_i^2$ $R^2= 0.87$
(199.4) (76.4) (6.2) $s=181.57893$
(1.701) (-1.408) (2.962) $DW=2.10$

C) $\ln Y_i = 4.83 + 0.201x_i$ $R^2=0.89$
(0.16) (0.0236) $s=0.2478624$
(30.188) (8.475) $DW=1.46$

Turizm giderlerine ait verilerden de hareketle sözkonusu dönemlere ait gider projeksiyon değerleri hesap edilmiştir. Denenen modeller içerisinde turizm giderleri ile ilgili olarak gerçeğe en yakın değerler ve anlamlılık açısından en tutarlılık gösteren model, yine parabolik model olmuştur. Her üç model denemesinden elde edilen bulgular aşağıda Tablo 6 da sunulmuştur.

**TABLO 6. Turizm Giderleri
(1987-1990)**

(Milyon \$)

Yıllar	Tahmini Turist Sayısı		
	A	B	C
1987	257.9	491.4	241.2
1988	269.9	570.3	256.1
1989	281.9	693.9	271.9
1990	293.9	840.5	288.8

$$A) Y_i = -113.62 + 12.02x_i \quad R^2 = 0.18$$

(57.5) (8.5) $s = 88.868$
(1.976) (1.414)** $DW = 0.78$

$$*B) Y_i = 313.44 - 80.21x + 7.69x^2 \quad R^2 = 0.77$$

(55.46) (21.24) (1.72) $s = 50.498$
(5.652) (-3.776) (4.471) $DW = 2.04$

$$C) \ln Y_i = 4.77 + 0.061x \quad R^2 = 0.14$$

(0.32) (0.05) $s = 0.49203$
(14.9) (1.210) $DW = 0.77$

Turizm gelir ve gider tahminleri incelendiğinde net turizm gelirlerinin 1987-1990 yılları arasında sürekli olarak pozitif değerlerle gelişeceğini söylemek mümkündür. Tablo 5 ve Tablo 6'dan elde edilen bulgulardan yararlanılarak elde edilen net turizm gelirlerinin seyri Tablo 7'de yer almaktadır.

**TABLO 7. Net Turizm Giderleri
(1987-1990)**

(Milyon \$)

Yıllar	Tahmini Net Turizm Gelirleri			
	A	B	C	D*
1987	957.6	1202.3	1139.0	888.8
1988	1058.4	1475.1	1429.7	1115.5
1989	1129.2	1736.1	1787.2	1361.4
1990	1260.0	2018.5	2226.1	1674.4

A) Doğrusal model denemesinden elde edilen bulgulardan hareketle elde edilen net değerler.

B) Parabolik model denemesinden elde edilen bulgulardan hareketle elde edilen net değerler.

C) Logaritmik model denemesinden elde edilen bulgulardan hareketle elde edilen net değerler.

D*) Turizm gelirlerine ait logaritmik modelden elde edilen bulgular ile turizm giderlerine ait parabolik modelden elde edilen bulgulardan elde edilen net değerler.

Turizmin gelir ve gideri arasındaki olumlu farklar, bu sektörün gelecekte Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yapacağını göstermektedir. Turist sayısını tahmin edilenin üzerine çıkararak turizm gelirlerinin tahmin edilenin üzerinde gelişiminin sağlanabilmesi, etkin bir turizm politikası uygulaması ile mümkündür. Etkin bir turizm politikası ile birlikte sektör yatırımları üzerinde de titizlikle durulması gereklidir.

Yatırımların artması sonucunda meydana gelen gelirlerin bir kısmı tüketime, bir kısmında tasarrufa (dolayısıyla yatırıma) ayrılmaktadır (Orhon, 1977, s.30). Yatırımların artması milli geliri olumlu yönde etkilemektedir. Turizm faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, turizm alanlarına yönelik mal ve hizmetlere olan talep'de artmaktadır. Artan talebi karşılamak için bu alanlara yatırımlarda artmakta ve dolayısı ile ekonomik gelişme teşvik edilmektedir.(Olalı ,1971,s.88)

Turizm yatırımlarına ait verilerin kullanılmasıyla 1987-1990 dönemlerine ait yatırım projeksiyon değerleri aşağıdaki Tablo 8'de sunulmuştur (1983 yılı fiyatları ile bu

yatırımlar sırası ile 14396, 14911, 14471, 14208, 11500, 12698, 12435, 13940, 13622, 17885 ve 26290 milyon TL.)

**TABLO 8. Turizm Giderleri
(1987-1990)**

(Milyon S)

Yıllar	Tahmini Turizm Yatırımları		
	A	B	C
1987	18898.8	27010.2	17326.6
1988	19528.1	31695.3	17854.3
1989	20157.4	37004.4	18398.1
1990	20786.4	42937.4	18958.4

A) $Y_i = -11347.75 + 629.26x_i$ $R^2 = 0.27$
 (2366.2) (348.9) $s = 3659$
 (4.796) (1.804) DW = 0.74

*B) $Y_i = 19459.56 - 3114.66x_i + 311.99x_i^2$ $R^2 = 0.78$
 (2361.1) (904.31) (73.4) $s = 2149$
 (8.242) (-3.444) (4.251) DW = 1.35

C) $\ln Y_i = 9.4 + 0.03x_i$ $R^2 = 0.24$
 (0.13) (0.02) $s = 0.205$
 (72.308) (1.501) DW = 0.62

Anlaşıyor ki, geniş ölçüde turizm potansiyeline sahip olan ülkemizin varolan bu potansiyelden yeterli ölçüde yararlandığını söylemek oldukça güçtür. Döviz kazandırıcı özelliğe sahip olan turizm sektöründen yeterli ölçüde yararlanabilmek için sermaye ile birlikte turistin aradığı nitelikte tesislere ve, bu tesislerin işletmeciliği konusunda da belli bir birikime ihtiyaç vardır.

Bu alanda özellikle 1980 sonrası bir hareketlilik kazanmış olan yabancı sermayeyi turizm sektörüne çekerek geniş çaplı işletmecilik ve pazarlama bilgisine sahip sermayenin ihtiyaç duyulan alanlara çekilmesi sağlanabilir (Olafl, 1982, s.297). Yabancı sermayenin sektöre girişiyle birlikte büyük kapasitede tesisler için gerekli olan finansman ihtiyacı karşılanabileceği gibi, uluslararası düzeyde güvenilirliğin artması sonucu uluslararası turizm içinde ülkemizin payının artışı sağlanmış olacaktır. Yabancı sermayeyi turizm sektörüne çekme konusunda başarılı olunabildiği takdirde, turizm sektörüne ayrılabilen fonlar, yatırımların yönünü belirlemede önemli bir etken olan altyapı (yol, su kanalizasyon, ulaşım v.b.) ihtiyacını karşılamaya yönelecektir. Böylece yabancı sermaye için cazip bir ortam hazırlanabileceği gibi bölgesel kalkınmada katkı sağlanmış olacaktır (Olafl, 1981, s.216).

SONUÇ

II. Dünya savaşını takip eden yıllardan itibaren ülkeler, dünya dış ticareti içinde önemli bir yere sahip olan turizmden imkanlarını en iyi şekilde değerlendirerek yararlanma çabası içine girmişlerdir. Ancak, ülkelerin ekonomik önemi hızla artan bu sektörden eşit ölçüde yararlanabildiğini söylemek oldukça güçtür.

Uluslararası turizm hareketine katılanların sayısında ve turizm elirlerindeki artışın sürekliliği ülkeleri turizm alanına eğilmeye zorlamaktadır. Türkiye'nin, varolan turizm potansiyelinden etkin bir şekilde yararlanarak uluslararası turizm içinde belli bir yere geldiğini söyleyemeyiz. Buna rağmen 1980 sonrasında ülkenin ekonomik, politik ve sosyal yönden bir değişim sürecine girmesiyle birlikte turizm sektöründe de bir canlanma olduğunu vurgulayabiliriz. Ancak, bu sektörde kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen halen sektörün ekonomiye katkısının arzulanan düzeye ulaştığını söylemek zordur.

Turist sayısı ve turizm gelirleriyle yakından ilđisi bulunan turizm yatırımları konusuna yeterli ölçüde eğilinmemiş olması, sektördeki sorunların ağırlaşmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de turizm sektörü için yapılan projeksiyonlar'dan elde edilen bulgular, turizm için gelecekte herhangi bir duraklamanın söz konusu olmayacağını göstermektedir. Ancak, bu gelişmenin devamının sağlanması ve sektörden daha iyi bir şekilde yararlanılabilmesi için gerekli önlemlerin en kısa sürede alınmasıyla bu sektörün sürekli teşvik edilmesi gerekmektedir. 1980 sonrası mevcut turizm potansiyelinden yararlanma çabaları ve sektörün daha ciddi olarak ele alınışı, önümüzdeki yıllada, turizm sektöründe bir hareketliliğe neden olabilecek önemli bir başlangıç sayılabilir. Bu olumlu gelişmenin sürekliliğinin sağlanması

ile birlikte, ülkemiz, uluslararası turizmden yararlanma konusunda belirli bir yere gelebilecektir. Ancak, önemli bir hizmet sektörü olan turizmden etkin ve yeterli bir şekilde yararlanılabilmesi, büyük ölçüde yatırımlar kadar yetişmiş insan gücüne de bağlıdır. Bu çerçevede, sosyal ve ekonomik özellik taşıyan turizm sektörünü çok yönlü olarak ele alınıp incelenmesi gereklidir.

KAYNAKLAR

- Akoğlu, Tunay, Türkiye Ekonomisinde Turizm, İstanbul : İstanbul Ticaret Odası yayınları, 1966.
- Ata, Halil, "Turizm Olayı ve Türkiye'nin Durumu", Ankara : T.C. Turizm bankası, Turizm Yıllığı, 1985.
- Çetin, İhsa, "Turizm'in Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi", II. Türkiye İktisat Kongresinde Sunulan Tebliğ, İzmir 2-7 Kasım 1981,
- İ.T.O., Ekonomik Rapor, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 188-1, Kasım 1987.
- Olalı Hasan, Turizm Dersleri, İzmir : Ege Üniversitesi İkt. ve İd. Bil. Fak. yayınları, yayın No: 64/15, 1971.
- , Turizm Politikası ve Planlaması, İzmir : Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, yayın No:6, 1982.
- , "Turizm'in Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi", II. Türkiye İktisat Kongresinde Sunulan Tebliğ, İzmir : 2-7 Kasım 1981.
- Orhon, Erol, Turizm'in Kalkınmadaki Fonksiyonu, Ankara : Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1977.
- WB, Turkey : Industrialization and Trade Strategy, Washington : World Bank Publication Unit, 1982.